

УДК 811, 112, '2, 367, 335

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/28.208734>**Маргарита ОКСАНИЧ,**

orcid.org/0000-0002-1322-0251

викладач кафедри німецької мови та методики її викладання

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

(Кропивницький, Україна) margarita.oks@rambler.ru

ПОЗИЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПІДРЯДНИХ УМОВНИХ РЕЧЕНЬ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Підрядні речення в середньовісній німецькій мові є синтаксичними структурами з обов'язковою присутністю дієслова-присудка. Переважна частина складнопідрядних речень є синтаксичними утвореннями, у яких підрядна частина маркована сполучниками, відносними займенниками або прислівниками, які розширюють сферу свого використання у досліджуваній мові. Незважаючи на те що у середньовісній німецькій мові активно розвиваються підрядні зв'язки, логічні зв'язки між двома реченнями в окремих випадках могли виражатися їх простим зіставленням, тобто поєднуватися асиндетично.

У річці традиційної граматики проаналізовано характер варіювання порядку слів у підрядних умовних реченнях у зазначений період, досліджено процес розвитку та функціонування маркерів підрядності та з'ясовано їхню роль у визначенні типу підрядності.

У статті розглядаються позиційні характеристики підрядних умовних речень, функціонування і варіативність умовних сполучників та основні моделі порядку слів у середньовісній німецькій мові.

Традиційно поєднання частин складнопідрядних речень у середньовісній німецькій мові відбувається не лише відносними займенниками та сполучниками, а й асиндетичним зв'язком.

У досліджуваному творі виявлено 43,3% безсполучникових умовних речень із загальної кількості проаналізованих одиниць.

Доведено, що основними сполучниками, які вводили підрядні умовні речення в середньовісній німецькій мові, були *ob* та *swenne*.

З'ясовано, що, незважаючи на те що середньовісній німецькій мові характеризується виникненням нових сполучників із вузьким, точним та чітко диференційованим значенням, сполучник *daz* усе ще зберігає свою поліфункціональність. Виявлено поодинокі випадки вживання сполучника *daz* у підрядних умовних реченнях середньовісній німецької мови, які становлять 7,7% із загальної кількості проаналізованих одиниць. Функції та сфера використання сполучника *daz* суттєво звужуються в середньовісній німецькій мові. Проте *daz* усе ще зберігає свою багатозначність у ранньовісній німецькій мові й уживається у підрядних реченнях мети, наслідку, причини та умови.

У досліджуваному творі «Пісня про Нібелунгів» виявлено 56,2% підрядних речень у постпозиції до головного речення і 43,8% – у препозиції із загальної кількості 57 сполучникових підрядних умовних речень.

Отримані результати дають підстави погодитися з традиційною думкою, що в середньовісній німецькій мові спостерігалася тенденція розвитку тих рис синтаксису, які притаманні сучасній німецькій мові.

Разом із тим синтаксис середньовісній німецької мови тривалий час характеризувався структурною варіативністю.

Практична цінність дослідження полягає у можливості використання основних результатів у курсах з історії німецької мови та теоретичної граматики німецької мови (розділ «Синтаксис»). Матеріали дослідження можуть бути основою для створення посібників із граматики німецької мови, а також під час написання курсових, дипломних та магістерських робіт із німецької філології. Представлений у роботі аналіз не вичерпує кола питань, пов'язаних із дослідженням маркерів підрядності в німецькій мові. Результати досліджень мають перспективи для їх дослідження в ранньовісній німецькій та сучасній німецькій мові.

Ключові слова: асиндетичний зв'язок, немаркований гіпотаксис, порядок слів, поліфункціональність.

Marharyta OKSANYCH,

orcid.org/0000-0002-1322-0251

Lecturer of German Language Department and Teaching Methods

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

(Kropyvnytskyj, Ukraine) margarita.oks@rambler.ru

POSITIONAL CHARACTERISTICS OF SUBORDINATE CONDITIONAL CLAUSES IN THE MIDDLE HIGH GERMAN LANGUAGE

Complex sentences in the Middle High German period are syntactical structures with the obligatory presence of a verb-predicate. Most of the complex sentences are syntactical formations in which the subordinate part is marked either

by conjunctions or by relative pronouns or by adverbs which extend the sphere of their usage during studied period. Despite the fact that during that period the subordinate connections actively developed, logical connections between two parts of the sentence in some cases could be expressed by their simple combining, thus *asyndetically*.

In the tradition of classical grammar the character of the word order variation in subordinate conditional clauses during the studied period is studied. The thesis finds out the process of complex sentences' development and subordinate markers' functioning and their role in defining the type of subordination.

Positional characteristics of subordinate conditional clauses, their functioning, variety of conditional conjunctions, and major patterns of word order in the Middle High German language are analyzed in the article.

Traditionally the combining of the clauses of complex sentences in the Middle High German language occurs not only with the help of relative pronouns and conjunctions, but also by *asyndetical connection*.

In the epical poem under analysis we found 43.3% *asyndetical conditional clauses* from the total number of analyzed units.

It was proved that the main conjunctions, which introduced conditional clauses in the Middle High German language, were *ob* and *swenne*.

It was found out that in spite of the fact that the Middle High German period was characterized by the appearance of new conjunctions with narrow, accurate and clearly differential meaning the conjunction *daz* still preserved its *polyfunctioning*.

We have found rare examples of usage of the conjunction *daz* in the conditional subordinate clauses in the Middle High German language, which put together 7.7% from the total number of analyzed units. The function and the sphere of usage of the conjunction *daz* are narrowed dramatically during the above mentioned period. But conjunction *daz* still preserves its *polysemy* in the Early High German language and is used in the subordinate clauses of purpose, reason and condition.

In the epical poem *Nibelungenlied* we have found 56.2% of subordinate clauses in postposition to the main clause and 43.8% in the preposition from the total number of conjunctive subordinate clauses which comprise 57 units.

The obtained results suggest that the features of modern German syntax developed in Middle High German period, when it was characterized by structural variability. As a result of complex analysis, the status of *asyndetic complex sentences* was also defined.

The practical significance of the research is established by the use of its findings, theoretical issues and conclusions in the courses *History of German and Theoretical Grammar of German* (section "Syntax"). The results of the research can serve as a basis for writing textbooks in German grammar, and in writing course and qualification papers in German philology.

Key words: *asyndetical connection, unmarked hypotaxis, word order, polyfunctioning.*

Постановка проблеми. Останні десятиліття помітні успіхами у вивченні проблем, пов'язаних із природою складного речення у діяхронному аспекті. Постійний інтерес германістів до питань мовної еволюції, її причин та механізмів, до процесів граматикизації й узуалізації мовних одиниць сприяє розв'язанню таких проблем історичного синтаксису, як реконструкція праїндоевропейського речення та основних моделей порядку слів (Адмоні, 1949; Бублик, 2004; Долиніна, 1977; Одри, 1988; Шубик, 1964; Paul, 1954; Reis, 1901; Schildt, 1991), типологія синтаксичних структур, механізмів граматичних змін, синтаксичних універсалій (Адмоні, 1963; Буніятова, 2003, Гухман, 1983; Ярцева, 1940), розвиток сполучників підрядності (Буніятова, 2003; Жирмунський, 1965; Кацкова, 1975; Москальська, 1974; Строева-Сокольська, 1940). Разом із тим існує низка питань, які не дістали широкого висвітлення у мовознавчих працях, пов'язаних із проблемою визначення природи складного речення та його конститuentів, зокрема складнопідрядного речення умови в середньовісній мові, що є актуальним для сучасної германістики. Оскільки підрядні умовні речення не досліджено у діяхронному плані, ми визначили актуальним дослідження позиційних характеристик підрядних умовних речень у середньовісній

мові в контексті розв'язання загальної проблеми їх формування та механізмів їх змін.

Мета статті – визначити позиційні характеристики підрядного умовного речення у середньовісній мові.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що традиційно поєднання частин складнопідрядних речень у середньовісній мові відбувається не лише відносними займенниками та сполучниками, а й асиндетичним зв'язком (Бублик, 2004; Moskalskaja, 1977: 233).

Асиндетичний зв'язок, який притаманний усім давньогерманським мовам, є поєднанням дієслівних фраз або реченневих утворень, у якому одне з них логічно підпорядковане іншому за відсутності будь-якого формального маркера цього зв'язку (немаркований гіпотаксис) (Буніятова, 2003: 219, 224). Зокрема В. М. Ярцева звертала увагу на те, що раннім германським мовам властиве асиндетичне зіставлення двох речень. Попри багату систему субординативних сполучників, нерозвиненість підрядних зв'язків була ще настільки великою, що майже будь-які логічні зв'язки між двома реченнями могли виражатися їхнім простим зіставленням (Ярцева, 1940: 6). Слід також зважити, що асиндетичний зв'язок у давньогерманській період його розвитку є якісно відмінним від сучасної форми його репрезентації (Буніятова, 2003: 230).

Складнопідрядні умовні речення в німецькій мові викликають значний інтерес у дослідників, оскільки поєднання головної та підрядної частин відбувається двома шляхами: сполучниковими засобами та асиндетичним зв'язком. Модель складнопідрядних безсполучникових умовних речень з ініціальною позицією присудка виникла ще у давньоверхньонімецькій мові і продовжувала існувати у середньовірхньонімецькій та ранньовірхньонімецькій мові (Moskalskaja, 1977: 233).

Основними сполучниками, які вводили підрядні умовні речення в середньовірхньонімецькій мові, були *ob* та *swenne* (Бублик, 2004: 90; Левицький, 2007: 158; Строева-Сокольська, 1940: 62, 70; Moskalskaja, 1977: 232; Schildt, 1991: 64). Проаналізуємо приклади:

(1) *Ob ich ein fvrste wære ze wibe wolde ich han die iwern schonen tohter (Nibelungenlied, 1714,1-1714-3). «Якби я був королем, то взяв би у дружини вашу прекрасну доньку».*¹

У прикладі (1) сполучник *ob* уводить підрядне речення умови, яке розташоване у препозиції до головного речення. При цьому спостерігаємо, що підмет підрядного речення *ich* займає постпозицію щодо сполучника *ob*, а присудок *wære* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення. Отже, підмет і присудок підрядного речення розміщені дистантно. Така структура підрядного речення з фінальною позицією присудка тяжіє до структури сучасного підрядного німецького речення.

Конкуренцію сполучнику *ob* становив сполучник *swenne*, зокрема приклад (2) демонструє використання сполучника *swenne* у підрядному реченні умови у препозиції щодо головного речення.

(2) *Swenne ir iagen ritet da wil ich gerne mite (Nibelungenlied, 0921,2). «Якщо ви йдете полювати, я охоче поїду з вами».*

Підмет підрядного речення *ir* займає постпозицію щодо сполучника *swenne*. Присудок *iagen ritet* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення, демонструючи контактне розташування з підметом *ir*. Отже, спостерігаємо таку структуру підрядного речення, яка притаманна сучасній німецькій мові з фінальною позицією дієслівного присудка.

Наступні приклади (3–4) демонструють структурну варіативність підрядного умовного речення у середньовірхньонімецькій мові.

(3) *Vor leide mves ich sterben swenne ich Hagenen solde sehn (Nibelungenlied, 1090,4). «Я мусив би вмерти від страждання, якби я побачив Хагена».*

¹ Переклад прикладів із середньовірхньонімецької мови здійснений автором.

(4) *Mir wære niht ze leit ob ich ze botenmiete iv solde gebn min golt (Nibelungenlied, 0562,2-0562,3). «Мені не було б прикро, якби я міг віддати вам у винагороду своє золото».*

На відміну від прикладів (1–2) приклади (3–4) демонструють постпозицію підрядного умовного речення щодо головного. У творі «Пісня про Нібелунгів» нами виявлено 56,2% підрядних речень у постпозиції до головного речення і 43,8% – у препозиції із загальної кількості 57 сполучникових підрядних умовних речень.

Наше дослідження засвідчує факт, що сполучники *ob* та *swenne* були не основними сполучниками підрядних умовних речень середньовірхньонімецької мови. З ними конкурував поліфункціональний сполучник *daz*, який був основним сполучником і оформляв підрядний зв'язок у зазначеному періоді (Адмоні, 1963: 67; Бублик, 2004: 90; Куркіна, 1966: 157; Левицький, 2007: 157; Строева-Сокольська, 1940: 61; Schildt, 1991: 64), як у прикладі (5):

(5) *Vil tivrllicher reche dv solt gelovben mir daz ich dich alles des gewer (Nibelungenlied, 1955, 2-1955,3). «Ти б залюбки жив радісно, благородний лицар, якби ти завоював країну».*

У прикладі (5) ми спостерігаємо вживання поліфункціонального сполучника *daz* у підрядному реченні умови, яке розташоване у постпозиції щодо головного речення. Підмет підрядного речення *ich* та присудок *gewer*, який займає фінальну позицію у підрядному реченні, розташовані дистантно. Цей приклад ілюструє тезу про те, що, незважаючи на те що середньовірхньонімецький період характеризується виникненням нових сполучників із вузьким, точним та чітко диференційованим значенням, сполучник *daz* усе ще зберігає свою поліфункціональність.

У творі «Пісня про Нібелунгів» виявлено поодинокі випадки вживання сполучника *daz* у підрядних умовних реченнях середньовірхньонімецької мови, які становлять 7,7% від загальної кількості проаналізованих одиниць (100% у постпозиції). Ми можемо припустити, що функції та сфера використання сполучника *daz* суттєво звужуються. Проте *daz* усе ще зберігає свою багатозначність у ранньовірхньонімецькій мові й уживається у підрядних реченнях мети, наслідку, причини та умови (Строева-Сокольська, 1940: 82). Порівняємо приклади:

(6) *Het er daz swert enhende so wær ez Hagenen tot (Nibelungenlied, 0995,3). «Якби він мав у руках свій меч, то це була б смерть Хагена».*

(7) *Getorste si in chvssen div frowe tæte daz (Nibelungenlied, 0568,2). «Якби вона хотіла його поцілувати, вона б це охоче зробила».*

Приклади (6) і (7) демонструють поєднання двох частин складнопідрядного речення умови асиндетичним зв'язком. У прикладі (6) присудок *het* займає ініціальну позицію у підрядному реченні. Підмет *er* займає постпозицію щодо присудка *het*, таким чином, розташовуючись з останнім контактено. Спостерігаємо, що у поданому прикладі структура речення з ініціальною позицією присудка тяжіє до норм сучасної німецької мови. Проте у прикладі (7) складений присудок *getorste chvssen* утворює рамкову конструкцію. При цьому змінювана частина присудка займає ініціальну позицію у підрядному реченні, незмінювана – фінальну, що також не суперечить нормам сучасної німецької мови. Підмет *si* розташований у постпозиції до змінюваної частини присудка *getorste*. Ми інтерпретуємо речення (6) і (7) як поєднання залежного і головного речень безсполучниковим (асиндетичним зв'язком). У творі «Пісня про Нібелунгів» виявлено 43,3% безсполучникових умовних речень із загальної кількості проаналізованих одиниць.

(8) *Der sin mit helfe pflæge er wrde noch gesvnt (Nibelungenlied, 2068,2)*. «Якби його добре доглядали, він би був ще здоровим».

У наведеному прикладі (8) дві частини складнопідрядного умовного речення поєднані асиндетичним зв'язком, де підрядне речення розташоване у препозиції до головного. Присудок *sin* займає медіальну позицію у підрядному реченні, що не відповідає структурі сучасного складнопідрядного безсполучникового умовного речення. Наведений приклад дає підстави припустити, що порядок слів у підрядних умовних безсполучни-

кових реченнях був вільним і характеризувався відносною варіативністю розташування його компонентів. Кількість сполучникових та безсполучникових підрядних умовних речень у творі «Пісня про Нібелунгів» співвідноситься як 56,7% і 43,3%.

Незважаючи на достатньо розвинену систему складнопідрядного речення у середньовісній німецькій мові, відбувався подальший розвиток моделей складнопідрядних речень, зокрема підрядних речень умови, частини яких поєднувалися асиндетичним зв'язком, про що свідчать отримані результати.

Висновки. Проведений нами аналіз слугує підтвердженням того, що в середньовісній німецькій мові найпоширенішим сполучником підрядних умовних речень був сполучник *ob*, який уводив більшість підрядних речень умови зазначеного періоду і з яким одночасно конкурував сполучник *swenne*. Сполучник *daz* зберігає у підрядних реченнях умови свою поліфункціональність, але функції та сфера його використання суттєво змінюються.

Отже, вибір моделей порядку слів підрядного середньовісній німецького речення, його комунікативно-синтаксична та семантична функції, а також розвиток і функціонування умовних сполучників можуть бути покладені в основу подальшого наукового пошуку на тлі розвитку складного німецького речення.

Проведений аналіз дав змогу уточнити статус складнопідрядних умовних речень та варіативність умовних сполучників. Отримані результати є перспективними для подальшого аналізу складних речень з іншими підрядними одиницями та їх комунікативно-синтаксичною природою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адмони В. Г. Исторический синтаксис немецкого языка. Москва : Высшая школа, 1963. 335 с.
2. Адмони В. Г. К проблеме порядка слов (замыкание предложения в немецком языке) ; Изв. АН СССР, отд. яз. и лит. Москва, 1949. Т. 8. Вып. 4. 373 с.
3. Бублик В. Н. Історія німецької мови : навчальний посібник. Вінниця : Нова книга, 2004. 272 с.
4. Буніятова І. Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія. Київ : КНЛУ, 2003. 327 с.
5. Гухман М. М., Семенюк Н. Н. История немецкого литературного языка. Москва : Наука, 1983. 200 с.
6. Жирмунский В. М. История немецкого языка ; 5-е изд. Москва : Высшая школа, 1965. 408 с.
7. Корбозерова Н. М. Структурна інтеграція речення. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2001. Вип. 5. С. 105–107.
8. Куркина А. А. Сложные предложения с причинными отношениями в древневерхненемецком языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 ; Ленинградский государственный педагогический институт имени А. И. Герцена. Ленинград, 1966. 19 с.
9. Левицький В. В. Історія німецької мови : посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця : Нова книга, 2007. 216 с.
10. Москальская О. И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка). Москва : Высшая школа, 1974. 175 с.
11. Семененко Г. М. Порядок слів як засіб синтаксичного зв'язку в складнопідрядному реченні. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2001. Вип. 5. С. 159–163.
12. Строева-Сокольская Т. В. Развитие сложноподчиненного предложения в немецком языке. Ленинград : Ленингр. гос. ун-т, 1940. 106 с.

13. Фефелова В. В. Складні речення з підрядними часу в сучасній французькій мові (структура, семантика, прагматика) : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.05 ; Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2006. 20 с.
14. Шубик С. А. Порядок слов в древневерхненемецком языке (место глагола в повествовательном предложении) : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.04 ; Академия наук СССР. Ленинградское отделение института языкознания. Ленинград, 1964. 20 с.
15. Ярцева В. Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке. Ленинград : Ленингр. ун-т, 1940. 116 с.
16. Moskalskaja O. I. Deutsche Sprachgeschichte. Moscow : Hochschule, 1977. 237 s.
17. Paul H. Deutsche Grammatik. Halle : Niemeyer, 1954. Band III, Teil IV. 447 s.
18. Reis H. Über althochdeutsche Wortfolge. *Zeitschrift für deutsche Philologie*. 1901. Bd. 33. S. 220–229.
19. Schildt J. Kurze Geschichte der deutschen Sprache. B. : Volk u. Wiss., 1991. 168 s.

REFERENCES

1. Admoni W. G. (1963). Istoricheskiy sintaksis nemeckogo yazyka. [Historical syntax of the English language]. Moscow: Vysshaya shkola, 1963. 335 p. [in Russian].
2. Bokowa, P. M. (2001) Temporalni widnoshennya w ispanskomu skladnopidryadnomu rechenni // Problemu semantiki slova, rechennya ta tekstu. Zbirnik naukovykh statey. Vypusk 5. [Tense correlations in Spanish complex sentence // Problems of semantics of word, sentence and text. Collection of scientific articles. Issue 5]. Widp.red.Korboseroва. Kyiv: KDLU. Wyp. 5. pp. 9-14 [in Ukrainian].
3. Bublyk W. N. (2004). Istoriya nimethkoji mowy: Nawchalnyj posibnyk dlja studentiw wyschyh nawchalnyh zakladiw. [History of German: Textbook for university students]. Winnycya: Nova knyga. 272 p. [in Ukrainian].
4. Bunyatowa, I.R (2003). Ewolyucija gipotaksysu w germanskyh mowah (IV-XIII cent.): Monografia. [Evolution of hypotaxis in Germanic languages (IV-XIII centuries)]. Kyiv: Wud. Centr KNLU, 2003. 327 p. [in Ukrainian].
5. Guhman, M.M., Semenyk, N.N. (1983). Istorija nemeckogo literaturnogo yazyka. [History of the German Literary Language]. Moscow: Nauka, 1983. 200 p. [in Russian].
6. Zhyrmunskij, V.M. (1965). Istorija nemeckogo yazyka [History of the German language]. Moscow: Vysshaya shkola, 1965. 408 p. [in Russian].
7. Korboseroва, N.M. (2001). Strukturna integraciya rechennya // Problemy semantyki slova, rechennya ta tekstu. Zbirnyk naukovykh statey. Vypusk 5 / Vidp. red. Korbozerova. [Structural integration of the sentence // problems of semantics of a word, sentence and text. Collection of scientific articles. Issue 5/Editor Korbozerova]. Kyiv:KDLU. Vyp.5, pp. 105-107 [in Ukrainian].
8. Kurkina, A.A. (1966). Slosnyje predlozheniya s prichinnymi otnosheniyami v drevneverhnenemeцком языке. Avtoref. dys... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ministerstvo prosvescheniya RSFSR. Leningrad gercena state pedagogical institute. [Complex sentences with causative relations in Old German. Author' abstract an dissertation of science (in philology): 10.02.04 / Reussian Federation Ministry of Education. Leningrad Gercena state pedagogical institute]. Leningrad, 19 p. [in Russian].
9. Levyckij, V.V. (2007). Istorija nimeckoi movy. Posibnyk dlya studentiv vvyschyh navchlynyh zakladiw. [History of German. Textbook for students of higher educational establishments]. Vinnycya: Nova knyga, 216 p. [in Ukrainian].
10. Moskalskaya, O. I. (1974). Problemy sistemnogo opisaniya sintaksisa (na materiale nemeckogo yazyka). {problems of systematic description of syntax (based on German)}. Moscow: Vyscha shkola, 1974. 175 p. [in Russian].
11. Semenenko G.M. (2001) Poryadok sliv yak zasib syntaksychnogo zvyazku v skladnopidryadnomu rechenni. // Problemy semantyki, slova, rechennya ta tekstu. Zbirnyk naukovykh statey. Vypusk 5 / Vidp. red. Korbozerova. [Word order as a mean of syntactical connection in complex sentence // Problems of semantics of a word, sentence and text. Collection of scientific articles. Issue 5 / Editor Korbozerova]. Kyiv: KDLU. 2001, Issue. 5. pp. 159-214 [in Ukrainian].
12. Stroeва-Sokolskaya, T.V. (1940) Razvitie slozhnopodchinyonnogo predlozheniya v nemeцком языке. [The development of complex sentence in the German language]. Leningrad: Leningrads. gos. un-t, 1940. 106 p. [in Russian].
13. Fefelova V.V. (2006) Skladni rechennya z pidryadnymy chasu v suchasny francuzkiy movi (sruktura, semantyka, pragmatyka). Avtoref. dys... канд. філол. наук: 10.02.05. [Complex sentences with clauses in modern French (structure, semantics, pragmatics. Author' abstract on dissertation of candidate of science (in philology): 10.02.05]. Kyiv, 2006. [in Ukrainian].
14. Shubik, S. A. (1964). Poryadok slow v drevneverhnenemeцком языке (Mesto glagola v povestvovatelnom predlozhenii). Avtoref. dys... канд. філол. наук: 10.02.04 "Germanskijeazyki". Akademiya nauk SSSR. Leningradskoe otdelenie instituta yazykoznanija. [Word order in Old German (the position of the verb in narrative sentence). Author's abstract an dissertation of candidate of science (in philology): 10.02.04 "German Languages". Academy of Science of Russian Federation. Leningrad Department of the Institute of Language Studying]. Leningrad, 1964. 20 p. [in Russian].
15. Yarceva, V. N. (1940) Razvitie slozhnopodchinyonnogo predlozheniya v anglijskom языке. [Development of complex sentence in English]. Leningrad: Izd-vo Leningrad. un-ta, 1940. 116 p. [in Russian].
16. Moskalskaja O. I. Deutsche Sprachgeschichte. Moscow, 1977. 237 p. [in German].
17. Paul H. Deutsche Grammatik. Halle: Niemeyer. Band III, Teil IV, 447 p. [in German].
18. Reis H. Über althochdeutsche Wortfolge // Zeitschrift für deutsche Philologie. – 1901. Bd. 33, 1901. p. 220-229 [in German].
19. Schildt J. Kurze Geschichte der deutschen Sprache. – B.: Volk u. Wiss. [in German].